

AMMATTIETIIKAN SUURI HARPPAUS

AMMATTIETIIKAN SUURI HARPPAUS

Suomalainen toimittajakunta on kuluneen "rauhantalven" aikana ottanut historiallisia askelia. Suomen Aikakauslehdentoimittajien ja Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksen julkilausumat rauhan puolesta ydinsotaa vastaan sekä ammatillisten ja poliittisten journalistijärjestöjen yhteisen rauhan-toimikunnan perustaminen ovat osoituksena sellaisesta ammattiajattelun kehityksestä, jota on syytä luonnehtia "laadulliseksi hyppäykseksi". Onhan laajapohjaisten järjestöjen ajatuskannaksi nyt kirjattu se, että jokainen toimittaja on osaltaan vastuussa rauhantahdon ja -työn voimistumisesta ja että rauhan edistäminen on tehokkainta sananvapauden puolustamista – kun samojen järjestöjen perinteinen ammattietiikka (sellaisena kuin se ilmenee Lehtimiehen Ohjeissa) ei tunne koko rauhan käsitettä, sen puolustamisesta puhumattakaan.

Vai olisiko niin, että kyseessä on pelkkä kosmeettinen muoti-ilmiö? Halpaa tuontitavaraa suuren maailman rauhanliikkeestä? Suhdannepolitiikkaa joka on pian menneen talven lumia?

Varmaan suhdanteilla on osuutensa asiassa ja epäilemättä journalistien rauhantahdossa on mukana ulkokuultaisuutta. Sitäpaitsi etujoukon muotoilema julkilausuma voi liikkua hyvinkin etäällä joidenkin jäsenkentän lohkojen ajattelutavoista, jos kohta niistä ei ole kehkeytynyt aktiivista oppositiota. Terveellisenä muistutuksena tästä SSL:n kentän moninaisuudesta on Erik Appelin ärsyttämä keskustelu Sanomalehtimies-Journalistienissa (ks. kuluvan vuoden numerot 3, 5 ja 6).

Mutta tämä ei tee tyhjäksi teesiä laadullisesta hyppäyksestä. Olennaista ei näet ole niinkään se, kuinka puhtaana sisäistynyt ja kuinka laajalle levinnyt tietty ajattelutapa on, vaan pikemminkin se, miten onnistuneesti tuo ajattelutapa heijastelee ajan ilmiöitä eli sitä mitä tavataan kutsua "objektiiviseksi historian kuluksi". Ja tässä suhteessa uskallan väittää, että rauhankysymyksessä meillä omaksutut kannanotot ovat erittäin merkityksellisiä: ne osoittavat mihin suuntaan suomalaisen journalistin ammattietiikka kehittyy, ja samalla ne heijastavat yleismaailmallista kehityssuuntaa tiedotusallalla.

Tampereen yliopiston tiedotusopin professorin virasta vuoden virkavapaana ollut professori Kaarle Nordenstreng matkustaa IOJ:n eli journalistien toisen, itäisen maailmanjärjestön presidenttinä ympäri maailmaa. Kuvassamme hän keskustelelee toukokuussa otetussa kuvassa Tansanian presidentin Julius Nyereren kanssa.

RAUHA HYVÄNÄ ASIANA JA AMMATIN PERUSARVONA

Journalistit voivat ryhtyä rauhanpuolustajiksi periaatteessa kahdella tavalla. Yhtäältä rauhan-asiaa pidetään niin tärkeänä yhteiskunnallisena kysymyksenä, että ammattijärjestön arvovalta annetaan sen puolesta käytävään kamppailuun. Tämä merkitsee, Erik Appelin sanoja käyttäksämme, että "me järjestönä lähdemme mukaan johonkin sellaiseen jota voidaan kutsua kansalaisliikkeeksi". Samalla tämä merkitsee kehotusta yksityisille jäsenille antautua mukaan ko. kansalaisliikkeeseen, kukin omassa ympyrössään, vaikkapa hakeutumalla rauhanjärjestöjen jäseneksi. Rauhaa puolustetaan siksi että se on hyvä ja tärkeä asia – ei siksi että ollaan journalisteja.

Toisaalta rauha voidaan mieltää journalistin "sydämenasiaksi" sillä tavoin, että sitä ei ainoastaan puolusteta polttavana yhteiskunnallisena kysymyksenä, vaan se asetetaan journalistin ammattietiikan keskiöön totuudellisuuden, lahjomattomuuden ym. tunnettujen perusarvojen rinnalle. Tällöin ei enää olla liikkeellä kansalaisina, vaan ammatillisina, rauhanasia ei ole enää yhteiskunnallinen haaste, vaan ammatillinen velvoite.

Ei ole aivan selvää, kummalla näistä tavoista rauhanasia on mielletty talven kannanotoissa. Mukana on molempia aineksia: lähtökohta on ilmeisesti rauhanasia kansalaistoimintana, mutta puhe jokaisen toimittajan osavastuusta ja rauhasta sananvapauden edellytyksenä iskee jo ammattietiikan ytimeen. Keskustelua on nyt syytä jatkaa ja täsmentää, mihin oikein pyritään.

Oivallisen pontimen asian selvittelylle tarjoaa luonnos SSL:n periaateohjelmaksi (ks. kiertokirje n:o 6/82). Siinä rauha löytyy otsikon "Kansainvälinen toiminta" alta, missä ensin todetaan että joukkotiedotuksen tulee toimia rauhan, kansainvälisen turvallisuuden ja yhteistyön sekä liennytyksen puolesta, ja sitten luvataan että SSL pyrkii toteuttamaan näitä päämääriä kehittämällä eri maiden journalistien ja journalistijärjestöjen yhteistyötä. Sen sijaan rauha ei sisälly niihin perusarvoihin ("demokratia, tasa-arvo ja oikeudenmukainen tulonjako"), joiden avulla ohjelmaluonnoksen johdantokappaleissa määritellään ammattijärjestön tehtävät ja samalla ammattietiikan perusteet. Siis tyyppillinen tapaus ensiksi mainittua suhtautumistapaa "rauha hyvänä asiana" – mutta ei läheskään yhtä terävästi ja pontevasti ajettuna kuin talven kannanotoissa.

YLEISMAAILMALLINEN SUUNTAUS

Yleismaailmallinen suuntaus journalistietiikassa on kohti sitä ajattelutapaa, joka ei ainoastaan puolusta rauhaa hyvänä asiana vaan omaksuu sen perus-

arvoksi. Kuvaava on Latinalaisen Amerikan maiden journalistijärjestön FELAPin 1979 hyväksymä journalistieettinen säännöstö. (FELAP edustaa alueen journalisteja Meksikosta Brasiliasta ja Kuubasta Chileen – pois lukien oikeistodiktatuureja ja USA:n intressejä kannattavat suhteellisen harvat ammatilliset.) Se velvoittaa journalisteja nimenomaan journalisteina edistämään mm. "rauhan vahvistamista, rauhanomaista rinnakkainoloa, kansojen itsemääräämisoikeutta, aseidenriisuntaa, liennytyä ja maailman kansojen keskinäistä ymmärtämystä". Lisäksi sen luettelemiin journalistin "väistämättömiin velvoitteisiin" kuuluu: "Torjua propaganda sodan välttämättömyyden puolesta sekä voiman käyttöä tai sillä uhkaaminen kansainvälisissä konflikteissa."

Sama ajattelutapa on kirjattu "Meksikon julistukseen", jonka kansainväliset ja alueelliset journalistijärjestöt antoivat toisessa neuvottelukokouksessaan huhtikuussa 1980. Mexico Cityssä paikalla olleet viisi järjestöä (FELAP, Arabimaiden ja ASEAN-maiden alueelliset järjestöt sekä IOJ ja katolinen lehditöunioni UCIP) edustavat kaikkiaan 300 000 ammattijournalistia kaikista maanosista. Kun vielä IFJ liittyi seuraavassa neuvottelukokouksessa (Bagdadissa helmikuussa 1982) samaan "Meksikon klubiin", voidaan kiistatta sanoa, että maailman järjestyneen journalistikunnan ehdoton enemmistö on seuraavien periaatteiden takana:

VII periaate: Yleismaailmallisten arvojen ja kulttuurien erilaisuuden kunnioitus: Sitäpaitsi todellinen journalisti puolustaa humanismin yleismaailmallisia arvoja, ennen muuta rauhaa, demokratiaa, ihmisoikeuksia, yhteiskunnallista edistystä ja kansallista vapautusta, samalla kun kunnioitetaan kunkin kulttuurin ominaisuutta, arvoa ja arvokkuutta sekä kunkin kansan oikeutta vapaasti valita ja kehittää poliittisia, sosiaalisia, taloudellisia ja sivistyksellisiä järjestelmiään.

VIII periaate: Kamppailu ihmisyyden rikkomuksia vastaan:

Näin ollen todellinen journalisti ottaa vastuun taistella kaikenlaista hyökkäyssodan ja kilpavarustelun – erityisesti ydinasevarustelun – puolustelua ja siihen kiihottamista vastaan ja muita väkivallan, vihan tai kansallisen, rodullisen tai uskonnollisen syrjinnän muotoja vastaan, tyrannihallitusten sortoa vastaan sekä kaikkia kolonialismin ja uuskolonialismin muotoja vastaan. Tämä taistelu myötävaikuttaa sellaiseen mielipideilmastoon joka tukee kansainvälistä lienny-

tystä, aseidenriisuntaa ja kansallista kehitystä. Ammattietikkaan kuuluu, että journalisti on tietoinen kansainvälisten sopimusten julistusten ja päätöslauselmien sisältämistä relevanteista sääöksistä.

Tässä on pantu paikalleen paitsi rauhaa myös erinäisiä muita yleismaailmallisia arvoja, joita ainakaan länsimainen journalistietikka ei ole perinteisesti omakseen tunnustanut. Nyt ne on julistettu "tosi journalistin" perusarvoiksi – ei ainoastaan hyväksi asioiksi joita kelpo journalistikansalaisen sopii kannattaa. Siinä on todella merkittävä laadullinen hyppäys kohti uutta ammattietikkaa, oikea suuri harppaus.

Samalla Meksikon julistuksen 10 periaatetta kertaavat sen yhteisen aineksen, joka eri maiden ja alueiden journalistieettisistä säännöistä löytyy: totuuden kunnioittaminen, ihmisten yksityisyyden ja maineen suojaaminen, journalistin integriteetin varjeleminen (lähdesuoja, lahjomattomuus) yms. Näin uusi etiikka sekä nojaa vanhaan ammattiajatteluun että tekee pesäeroa siihen. Perinteistä tiedotusteknokraattia ei panna viralta, ammatilliselle toiminnalle vain annetaan aikaisempaa selkeämpi suunta.

Ydinkysymykseksi nousee, mistä tuo suunta otetaan, miten perusarvot valitaan. Meksikon julistuksessa valinta on tehty tukeutumalla kansainvälisen oikeuden arvoperustaan, kansainvälisessä yhteisössä aikojen kuluessa kiteytyneeseen "universaaliin etiikkaan". Tuo etiikka on kodi-foitu kansainvälisen oikeuden ja politiikan keskeisissä "instrumenteissa" – esim. YK:n peruskirjassa, ETYKin päätöksiäkirjassa ja Unesccon joukkotiedotusjulistuksessa. Uusi ammattietikka tavallaan allekirjoittaa nämä kansainvälisen yhteisön "perustuslait". Tällöin luovutaan puolueettomuudesta paitsi sodan ja rauhan asiassa myös demokratian, ihmisoikeuksien, yhteiskunnallisen edistyksen ja kansallisen vapautuksen kysymyksissä.

PERUSARVOT KUNNIAAN

Verrattuna vanhaan ammattiajatteluun, joka arvonihiilismissänsä tuskin aina ansaitsee etiikan nimeä, tällainen yleismaailmallisiin arvoihin sitoutunut ammattietikka saattaa tuntua huimalta harppaukselta. Kuitenkaan kyse ei ole muusta kuin että tiedonvälittäjien ammattikunta avoimesti tunnustaa ne arvot, joille kansainvälinen laki ja järjestys on perustettu. Ei enempää muttei vähempääkään kuin perusarvot kunniaan.

Toisin kuin yleensä luullaan, kansainvälisen yhteisön perusarvot eivät ole konservatiivisia, vaan yleisesti ottaen edistyksellisiä: ne tähtäävät uuteen, nykyistä oikeudenmukaisempaan ja demokraattisempaan järjestykseen niin kansojen

välillä kuin valtioiden sisällä. Onkin johdonmukaista, että Meksikon julistus asettaa journalistille velvoitteen edistää uutta kansainvälistä tiedotusjärjestystä (IX periaate).

"Universaalit arvot" eivät myöskään ole sillä tavoin yleisiä ja epämääräisiä, että ne ammatillisessa käytännössä luistaisivat käsistä. Esimerkiksi sotapropagandalle on kansainvälisessä oikeudessa kehitelty hyvinkin tarkka määrittely, niin ettei journalisti joudu kaventamaan sananvapauttaan muussa suhteessa kuin pidättäytymällä tietynlaisesta hyökkäyssotaan kiihottamisesta. Itse asiassa kansainvälinen oikeus määrittelee viestinnän vapauden siten että sotapropagandaa ei sen avulla voi puolustaa, sotaan kiihottamisesta pidättäminen on olennainen osa sitä vastuullisuutta, joka sisältyy yleismaailmallisesti pätevään sananvapauden käsitteeseen. (Asiasta lähemmin Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen opetusministerissa "Tiedonvälitys rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen palveluksessa", ks. erityisesti Lauri Hannikaisen artikkelia "Sotapropagandan kielto kansainvälisessä ja valtion-sisäisessä oikeudessa".)

Rauhan puolustaminen ei näin ollen johda kaltevalle pinnalle, vaikka vanha ammattiajattelu panisi tätä epäilemään Erik Appel ja muut skeptikot, jotka pelkäävät journalistien tempautuvan rauhanasian siivellä mukaan kaiken maailman kansalaisliikkeisiin, voivat rauhoittua opiskelemalla kansainvälisen oikeuden ja etiikan perusteita. Rauhan tavoin myös muilla yleismaailmallisilla arvoilla on kyllin selvät rajat ja konkreettinen sisältö, jotta ammattietikka voi niistä ammentaa paitsi juhlapuheita myös toimintaohjeita.

KOODIT AJAN TASALLE

Meksikon julistus on toistaiseksi vakavin yritys luonnostella sellaista eettistä säännöstöä, ammattikunnan itsesääntelykoodia, joka kattaisi periaatteessa kaikkien maiden journalistit ja määrittäisi yleismaailmallisen journalistietikan. Tällainen yleismaailmallinen säännöstö ei tietenkään riiä tyhjentävästi määrittelemään journalistietikkaa kunkin maan kansallisissa erityisolosuhteissa. Tavoitteena ei ole universaalinen pakko-paita vaan kaikille yhteisen eettisen pohjan osoittaminen. Samalla Meksikon julistus on haaste kansallisille, alueellisille ja kansainvälisille journalistijärjestöille, jotta nämä keskuudessaan rohkaisevat journalisteja niin ammattifilosofiseen pohdiskeluun kuin globaalisten ongelmien tiedostamiseen. SSL hoitane leiviskäänsä näissä asioissa sekä periaateohjelmaa valmistellessaan että Lehtimiehen Ohjeita uudistaessaan.

Uutta etiikkaa määriteltäessä ja kodifioitaessa voidaan tukeutua kymmeniin kansainvälisiin

sopimuksiin, julistuksiin ja päätöslauselmiin. Mutta inspiraation lähteitä löytyy myös kansainvälisen oikeuden ja politiikan ulkopuolelta – jopa niiltä ilmansuunnilta joista on viime aikoina totuttu saamaan kylmän sodan tuulia. Niinpä Yhdysvalloissa on esitetty kautta aikojen arvovaltaisia kannanottoja sellaisen tiedotusetiikan puolesta, joka perimmältään yhtyy uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen ohjelmaan.

Paljon puhuva on jo USA:n kolmannen presidentin Thomas Jeffersonin kirje James Madisonille vuodelta 1789. Siinä tämä kommentoi Madisonin luonnosta perustuslakia täydentäviksi lisäyksiksi suositellen sananvapauden osalta seuraavaa muotoilua:

"Ei tule estää ihmisten oikeutta puhua, kirjoittaa tai muutoin julkaista mitä hyvänsä paitsi epätosia tietoja jotka vahingoittavat toisten elämää, vapautta, omaisuutta tai mainetta tahi jotka vahingoittavat liittovaltion rauhaa vieraiden valtioiden kanssa."

Sittemminhän Yhdysvaltain perustuslain "ensimmäiseksi lisäykseksi" (First Amendment) vahvistettiin muotoilu, jossa ei ollut jälkeäkään Jeffersonin painottamasta totuudellisuuden ja ystävällisten kansainvälisten suhteiden velvoituksesta, vaan joka heijasti liberalismin poliittis-yhteiskunnallista ydintä, vapaata kilpailua (ilman julki-lausuttuja ennakkoehtoja): "Kongressin ei tule säätää mitään lakia ... joka rajoittaa sanan tai lehdistön vapautta." Tätä lännen mallia on meilläkin tarjottu aseena niitä vastaan, jotka vaativat tiedonvälitykselle entistä selvempää suuntaa sodan ja rauhan asiassa sekä muissa eettisissä peruskysymyksissä. Tosiasiassa jopa First Amendment sallii sellaisen rauhantahtoisen ja kansainvälistä solidaarisuutta painottavan viestintäpolitiikan, jota Unesco on viime vuosina ajanut. Epäuskoiset lukukoot Santa Clar -yliopiston oikeustieteen professori Howard Anawaltin tutkielman "Onko MacBride -komission lähestymistapa sopusoinnussa Yhdysvaltain perustuslain kanssa?" (Hän osoittaa sopusoinnun vallitsevan.)

Syksyllä 1981 kehotti Washingtonin Amerikka-yliopiston professori Hamid Mowlana laatimaan sellaisen kansainvälisen "mediaetiikan koodin", joka muun ohessa tähtäisi "maailman pelastamiseen katastrofaaliselta sodalta ja tuholta". Yksityiskohtainen luonnos tällaiseksi "kansainvälisten tiedonvälittäjien eettiseksi koodiksi" löytyy USA:sta jo 1960-luvun alkupuolelta, professori John Whittonin ja USIAN entisen johtajan Arthur Larsonin teoksesta "Propaganda – kohti aseidenriisuntaa sanojen sodassa". Tämä oikeustieteellinen tutkimus "niistä säännöistä, periaateista ja parannuskeinoista joilla rauhaa uhkaavaa propagandaa voidaan kontrolloida"

päättyy kaksi vuosikymmentä sitten suosittelemaan sellaista uutta journalistietikkaa, joka tuntee "vastuun kansainväliselle hyvälle tahdolle ja maailmanlaajuiselle toveruudelle (world comradeship)". Säännöstössä täsmennetään suuntaviivat sille, että "tiedottajan tulee pidättäytyä toimittamasta eteenpäin sellaisia sanomia, jotka muodostavat selvän ja välittömän vaaran rauhanomaisille kansainvälisille suhteille. Hätäisyys, kumouksellisuus, sodanlietsonta, vihankylvö ja valheellinen raportointi on tuomittava".

YK:n aseistariisuntakokouksen yhteydessä järjestettiin New Yorkissa 12.6.82 satojen tuhansien marssijoiden rauhamielenosoitus. Paitsi amerikkalaista suurta Freezerauhankärsijöiden marssia oli mukana edustajia ympäri maailmaa vastustamassa ydinaseita ja vaatimassa aseistariisuntaa. Lehtikuva.